

ВІДГУК

офіційного опонента доктора мистецтвознавства

Ольги Андріївни Лагутенко

на дисертацію Смирної Лесі В'ячеславівни

«Український мистецький нонконформізм

як соціокультурний феномен ХХ століття»,

представлену на здобуття наукового ступеня

доктора мистецтвознавства за спеціальністю

26.00.01 – теорія та історія культури (мистецтвознавство)

Дисертаційне дослідження Лесі В'ячеславівни Смирної присвячено темі, що довго чекала на формулювання та осмислення в сучасному вітчизняному мистецтвознавстві, яке зосередило увагу на історії українського образотворчого мистецтва ХХ століття у суто художніх та у більш широких культурологічних вимірах. За останні десятиліття пострадянської доби термін «нонконформізм» не раз використовувався у наукових статтях та у арт-критиці, з'являвся переважно у періодиці, але він не набув визначеності та обґрунтування хронологічних меж, виокремлення як мистецький та соціокультурний феномен. Тому вже сама назва теми засвідчує актуальність та передбачає наукову новизну дослідження.

Леся Смирна розглядає нонконформізм як культурну національну матрицю, яка діяла в Україні впродовж ХХ століття всупереч політичним, ідеологічним та економічним обставинам. Авторка вбачає у діяльності художників-нонконформістів активний вплив на рух соціуму до національної самоідентифікації, на формування того вектору розвитку суспільства, що привів Україну до державної незалежності. Без публіцистичної упередженості, з науково вивіреною аргументацією, дослідниця переконливо проводить цю ідею як ключову, розглядаючи найрізноманітніші прояви нонконформізму у мистецтві означеного часу, від другої половини 1920-х років й по сьогодні.

У викладі простежується співвідношення національного і загальноєвропейського, локального й глобального у філософсько-мистецькому вимірі. Акцентовано проблеми формування національної ідентичності художника у просторі світової та національної культури ХХ століття. Цікавим й плідним є застосування в роботі Л. В. Смирної компаративістики та полісистемного аналізу. Цілісну картину існування явища нонконформізму авторка створює спираючись на міждисциплінарне інтегрування методів наукового дослідження.

Застосування сучасного мистецтвознавчого інструментарію дозволило здійснити історико-культурну реконструкцію нонконформізму і визначити періодизацію, переконливо провести інтерпретацію окремих фактів прояву та дати оцінку явища в цілому. Аналізування творчих протестних рухів художників-нонконформістів ХХ століття виявило їх актуальність у плінному художньому житті України, адже вони розглянуті у дослідженні як невід'ємна складова мистецького й суспільного поступу впродовж останніх ста років. Опанування досвідом мистецтва нонконформізму стало нагально необхідним в українській культурі на межі ХХ – ХХІ століть, в сучасній ситуації перегляду тезаурусу цінностей духовних, соціально-культурних, суто мистецьких.

В останні десятиліття ХХ століття й перші у ХХІ-му наша вітчизняна культурна ситуація надала можливість й поставила вимогу осмислення досвіду того мистецтва, яке довгі десятиліття радянська ідеологічна цензура замовчувала або, найчастіше, тримала під заборною. Обшир раніше маловідомого художнього та архівного матеріалу, виявлення творів, що зберігалися у приватних колекціях й вперше потрапили до виставкового простору музеїв, галерей, мистецьких центрів надихав до плідного його наукового опрацювання.

Зібрати мистецтво нонконформізму й дослідити його як соціокультурний феномен – таке складне завдання обрала дисертантка й послідовно його вирішувала, представляючи результати на численних

міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях, починаючи з 2004 року постійно оприлюднюючи їх у наукових виданнях в Україні та за її межами. У доробку Л. В. Смирної за темою дисертації 74 публікації, які увінчує монографія «Століття нонконформізму в українському візуальному мистецтві» 2017 року видання.

В наслідок проробленої наукової праці Лесі Смирній поталанило вперше створити цілісне уявлення про вияви творчих зусиль майстрів українського мистецтва нонконформізму, відчутти, простежити й аргументувати наявність естафети ідей й творчого досвіду в мистецтві України від другої половини 1920-х років й до наступних поколінь, аж до останніх десятиліть ХХ–ХХІ століть.

Метою дисертаційної роботи Л. В. Смирна обрала здійснення культурологічної та мистецтвознавчої реконструкції розвитку українського мистецького нонконформізму в контексті культури ХХ століття і цього результату вона досягла. Структура викладу не викликає заперечень, вона цілком послідовно та переконливо вирішує поставлені автором завдання. Обрані дослідницею методи допомагають вирішити ті проблеми, що висвітлюються в дисертаційній роботі.

Основна частина дисертаційного тексту розбита на п'ять розділів. Дисертація Л. В. Смирної починається, як і належить, з вивчення ступеню дослідженості теми. В розділі першому авторка проаналізувала науково-теоретичні підходи до проблеми мистецького нонконформізму в Україні, що сформувалися від 1990-х років, відмічаючи, що більшість вітчизняних дослідників-мистецтвознавців окреслює мистецтво нонконформізму 1960-1980-ми роками. Значну увагу приділено розгляду питань термінології, у підрозділі 1.3 подано ряд нових авторських визначень, що фігурують у роботі, як то «протононконформізм», «класичний нонконформізм», «радикальний нонконформізм», «постнонконформізм» і т. д., які допомагають провести маркування різних за хронологією і формами вияву мистецьких явищ.

Доречним у цьому розділі є розгляд світових тенденцій мистецтва, означеного як нонконформізм, що створює основу для порівняльного аналізу.

У **розділі другому** увагу приділено реконструкції етапів розвитку мистецтва нонконформізму в Україні, а **розділ третій** присвячений визначенню мистецьких трансформацій українського нонконформізму. Ці два розділи підтримують один одного, розкриваючи у часі соціально-політичну обумовленість і форми протистояння, знайдені через мову мистецтва. Розширюючи коло розглянутих питань, авторка досліджує проблему, аналізуючи різні грані єдиного феномену, віднаходить нові підходи до вже відомого й доповнює виклад маловідомими фактами, створює нові простори інтерпретацій.

Розділ четвертий присвячено вивченню регіональних форм прояву нонконформізму. Тут спостерігаємо введення у науковий обіг нового фактажу, маловідомих творів, що зберігаються у приватних збірках. Дослідження наповнено уточненнями, посиланнями на думки сучасників подій, що створює цілісну й панорамну картину. Ретельно аналізуючи особливості кожного регіону, що мають свою історію й неповторну культурну специфіку, а сьогодні утворюють державу Україна, авторка підводить до парадоксального, але цілком обґрунтованого висновку: «Сама наявність художніх осередків, що вирізнялися за характером, свідчить про єдність нонконформістського руху, а не про роз'єднаність нонконформістів на ці осередки».

Розділ п'ятий завершує панораму мистецтва нонконформізму й ставить актуальні питання про музеєфікацію, способи фіксації, архівації, колекціонування та експонування відповідних артефактів та художніх творів. Ці край важливі й навіть болючі проблеми сьогодні потребують нагального вирішення.

Дисертаційне дослідження послідовно приведено до логічно обґрунтованих й лаконічно сформульованих висновків. Зміст автореферату відповідає основному тексту дисертації.

Високо оцінюючи науковий доробок Лесі В'ячеславівни Смирної в цілому та подане на захист дисертаційне дослідження, маю висловити деякі міркування, адже тема, подана автором, має перспективи подальшого розвитку.

1. У підрозділі 3.1 «Протононконформізм 1930-1940-х та прояви «суворого стилю»» відзначається, що художники, які принесли цінності мистецтва 1920-х у 1960-ті, це були, в основному, послідовники монументальної школи Михайла Бойчука, котрі в 1960-і «в колах художньої інтелігенції викликали особливий інтерес». Безумовно згоджуючись з такою оцінкою впливу школи Бойчука, маю нагадати й про вплив школи Георгія Нарбута, що подав модернову інтерпретацію традиційних мотивів народного мистецтва, а також професійного мистецтва доби українського бароко, підхоплену й розвинену його послідовниками.

2. У розгляді естафети мистецтва нонконформізму південно-східного регіону України, вважаємо, варто було більше уваги приділити ролі Василя Єрмілова та Бориса Косарева, адже вони викладали у Харківському художньо-промисловому інституті. У 1962 році у Харкові відбулася «реабілітаційна» персональна виставка В. Єрмілова. Григорій Бондаренко також був носієм живої традиції нонконформізму, яку він передав В. Ненадо, В. Ленчіну, В. Кулікову.

3. Особливу увагу привертає текст, присвячений «радикальному нонконформізму», Леся Смирна перша подала цей матеріал як такий, що має своє належне місце в історії українського мистецтва кінця 1970-х – середини 1980-х років. Цей матеріал доречно було б ще наповнити спогадами і деякими уточненнями. Так, наприклад, поет Янош Селлей насправді був яскравою ключовою постаттю у зустрічах «на Бермудах», але незгоду викликає твердження, що він «ніколи не оприлюднював своїх творів». Він їх не друкував, але ж читав, несподівано й артистично. «Митець із Криму Харитонов» - це

